

Cijena Kohezije: Evolucijski Mehanizmi i Psihodinamika Društvene Konformnosti

Autor: Davor Moravek

Sažetak

Ljudska suradnja u velikim razmjerima predstavlja evolucijsku zagonetku. Ovaj rad postavlja tezu da su mehanizmi koji omogućuju društvenu koheziju – primarno pritisak na konformnost i sankcioniranje devijacija kroz ostracizam – duboko ukorijenjeni u koevoluciji ljudske biologije i kulture. Argumentiramo da je proces ljudskog samopripitomljavanja, kroz selekciju protiv *reaktivne* agresije, stvorio biološki supstrat za prosocijalnost. Na taj temelj djelovala je kulturna grupna selekcija, koja je, posebno tijekom nasilnog uspona patrilinearnih sustava u neolitiku, favorizirala grupe s učinkovitim normama za održavanje suradnje. Skupi rituali i simbolički markeri razvili su se kao ključne tehnologije za jačanje unutar-grupnog povjerenja. Na proksimalnoj razini, ovi se procesi održavaju kroz neurobiološke sklopove koji nagrađuju usklađivanje i psihodinamičke sile poput društvenog identiteta i straha od isključenja. Zaključujemo da je "demokratska diktatura većine", iako se iz suvremene perspektive čini kao ograničenje individualne slobode, bila fundamentalno adaptivan mehanizam za obranu simboličkog univerzuma grupe. Međutim, cijena te adaptacije jest kognitivna rigidnost i sustavno suzbijanje inovacije, što u modernim društvima predstavlja duboki evolucijski nesklad.

Ključne riječi: konformnost, ostracizam, kulturna grupna selekcija, autodomestikacija, evolucijska psihologija, društvena kohezija, simbolički univerzum, evolucijski nesklad

Abstract

Large-scale human cooperation presents an evolutionary puzzle. This paper posits that the mechanisms enabling social cohesion—primarily conformity pressure and the sanctioning of deviation through ostracism—are deeply rooted in the co-evolution of human biology and culture. We argue that the process of human self-domestication, through selection against *reactive* aggression, created the biological substrate for prosociality. This foundation was acted upon by cultural group selection, which, especially during the violent rise of patrilineal systems in the Neolithic, favored groups with effective norms for maintaining cooperation. Costly rituals and symbolic markers evolved as key technologies for strengthening in-group trust. At a proximate level, these processes are maintained by neurobiological circuits that reward conformity and by psychodynamic forces such as social identity and the fear of exclusion. We conclude that the "democratic dictatorship of the majority," while appearing as a restriction of individual freedom from a modern perspective, was a fundamentally adaptive mechanism for defending the group's symbolic universe. However, the price of this adaptation is cognitive rigidity and the systematic suppression of innovation, which constitutes a profound evolutionary mismatch in modern societies.

Keywords: conformity, ostracism, cultural group selection, self-domestication, evolutionary psychology, social cohesion, symbolic universe, evolutionary mismatch

Uvod: Paradoks Društvene Životinje

Aristotelova definicija čovjeka kao "društvene životinje" (*zoon politikon*) opisuje temeljnu ljudsku potrebu za pripadanjem. Opstanak vrste *Homo sapiens* ovisio je o sposobnosti formiranja kooperativnih grupa u razmjerima nezabilježenim u životinjskom svijetu (Henrich i Henrich, 2007). Međutim, ta kohezija nije bila besplatna. Održavana je složenim sustavom društvenih normi, rituala i, ključno, mehanizama za kažnjavanje onih koji ih krše. Najučinkovitija i najstarija od tih kazni nije nužno fizičko nasilje, već ostracizam – socijalna smrt (Williams, 2007).

Ovaj rad tvrdi da sklonost kažnjavanju nekonformista i bihevioralno atipičnih pojedinaca nije tek nuspojava grupnog života, već ključni element procesa ljudskog samopripitomljavanja i kulturne evolucije. Selekcijom u korist prosocijalnog ponašanja, naši preci su istovremeno stvorili okruženje u kojem je grupa postala glavni selektivni pritisak. Svako odstupanje od norme postalo je prijetnja opstanku, kako za pojedinca, tako i za kolektiv. Cilj ovog rada jest dekonstrukcija ovog fenomena kroz višeslojnu analizu, od ultimativnih evolucijskih uzroka, preko proksimalnih mehanizama, do njegovih suvremenih posljedica.

Evolucijski Korijeni Društvene Kohezije

Hipoteza o Autodomestikaciji: Selekcija protiv Reaktivne Agresije

Temelj ljudske prosocijalnosti leži u hipotezi o ljudskom samopripitomljavanju (eng. *Human Self-Domestication*, HSD). Ona sugerira da su ljudi prošli kroz proces selekcije protiv reaktivne agresije – impulzivne, "vruće" i obrambene reakcije na percipiranu prijetnju (Hare, 2017; Wrangham, 2019a). Ključna distinkcija je između reaktivne i proaktivne agresije, koja je planirana, "hladna" i proračunata. Paradoks ljudske prirode jest da smo istovremeno vrsta s izrazito niskom reaktivnom, a visokom proaktivnom agresijom (Moravek, 2025).

Pretpostavljeni mehanizam autodomestikacije bila je sustavna eliminacija pretjerano reaktivno agresivnih, despotskih pojedinaca od strane koalicija unutar skupine. Planirana, proaktivna agresija, omogućena razvojem jezika i sposobnosti za urotu, korištena je kao mehanizam selekcije protiv visoke reaktivne agresije (Wrangham, 2019a). Ovaj proces ostavio je jasan trag u fosilnom zapisu u obliku "sindroma domestikacije" (Wilkins i sur., 2014). Autodomestikacija, dakle, nije stvorila pasivnog čovjeka, već je pripremila "prosocijalnu šasiju" – biološki supstrat sposoban za složeno društveno učenje i, ključno, za visoko organiziranu kolektivnu akciju.

Kulturna Grupna Selekcija i Obrana Simboličkog Univerzuma

Dok samopripitomljavanje pruža biološki supstrat, teorija kulturne grupne selekcije (CGS) objašnjava motor koji je pokrenuo suradnju. CGS tvrdi da je natjecanje između ljudskih grupa bilo ključna pokretačka snaga (Richerson i Boyd, 2005). Dramatičan dokaz za intenzitet ovog natjecanja pruža "neolitičko usko grlo Y-kromosoma", masovni kolaps genetske raznolikosti muške loze prije otprilike 5.000 do 7.000 godina (Karmin i sur., 2015). Iako prevladavajuće objašnjenje ukazuje na smrtonosno ratovanje između patrilinearnih klanova (Zeng i sur., 2018), važno je napomenuti da novije interpretacije predlažu i mirnije scenarije, poput kompeticije između patrilinearnih segmentarnih sustava, gdje uspješnije loze demografski zamjenjuju manje uspješne bez nužno genocidnog nasilja.

Neovisno o točnom mehanizmu, u takvom kompetitivnom okruženju, grupe s učinkovitijim kulturnim normama imale su ogromnu prednost. Kulturna evolucija razvila je nekoliko "tehnologija" za jačanje kohezije:

Teorija skupog signaliziranja (CST): Sudjelovanje u zahtjevnim, skupim ritualima služi kao teško krivotvoriv signal predanosti grupi (Sosis, 2004).

Mehanizmi održavanja varijacije: Konformistička transmisija, kažnjavanje devijanata i simboličko označavanje granica osiguravaju homogenost unutar grupe (Henrich, 2015).

Ovi mehanizmi ne služe samo za održavanje suradnje, već i za obranu onoga što Berger i Luckmann (1966) nazivaju "simboličkim univerzumom" – sveobuhvatnim okvirom značenja koji legitimizira društveni poredak. Svako radikalno devijantno iskustvo predstavlja prijetnju tom poretku, stoga grupa mora razviti mehanizme za "terapiju" (reintegraciju) ili "anihilaciju" (konceptualnu likvidaciju) prijetnje.

Proksimalni Mehanizmi: Neurobiologija i Psihodinamika Konformnosti

Neurobiologija Konformnosti

Ljudski mozak posjeduje sofisticiran sustav za praćenje i usklađivanje s društvenim normama. Iako se često modelira kao sustav učenja potkrepljenjem (*reinforcement learning*), važno je naglasiti da je riječ o složenijoj interakciji.

Signal sukoba i pogreške: Medijalni prefrontalni korteks (mPFC) aktivira se kada pojedinac shvati da se njegovo mišljenje razlikuje od mišljenja grupe, stvarajući "signal društvene pogreške" (Klucharev i sur., 2009).

Nagrada i kazna: Ventralni striatum i nucleus accumbens (NAc) aktiviraju se prilikom slaganja s grupom, stvarajući osjećaj ugone, dok neslaganje djeluje averzivno (Campbell-Meiklejohn i sur., 2010). Postoje, međutim, značajne individualne razlike u neurobiološkoj osjetljivosti na socijalno odbacivanje, što modificira ovaj osnovni model.

Psihodinamika Grupe

Ovaj neurobiološki "hardver" pokreće moćan psihološki "softver".

Teorija društvenog identiteta (SIT): Dio našeg samopoimanja proizlazi iz članstva u grupama (Tajfel i Turner, 1979). Konformiranje normama je aktivan proces potvrđivanja identiteta.

Strah od isključenja (ostracizam): Socijalna bol aktivira ista područja mozga kao i fizička bol (Eisenberger i sur., 2003), čineći strah od odbacivanja snažnim motivatorom.

Patologija kohezije (Groupthink): U ekstremnim slučajevima, težnja za jednoglasnošću nadjačava racionalno odlučivanje (Janis, 1982).

Cijena Kohezije i Evolucijski Nesklad u Modernom Svijetu

Sustav društvene konformnosti, iako evolucijski uspješan, dolazi s visokom cijenom kognitivne rigidnosti i suzbijanja inovacije. Iz ove perspektive, "demokratska diktatura većine" nije samo politička metafora, već opis fundamentalno adaptivnog evolucijskog mehanizma.

Evolucijska logika

U okruženju definiranom kulturnom grupnom selekcijom i smrtonosnim međugrupnim sukobima, grupa koja nije uspjela nametnuti kooperativne norme bila je osuđena na

propast. Sposobnost većine da nametne svoju volju manjini bila je ključna kompetitivna prednost. Pritisak na konformnost nije bio nuspojava, već *svrha* sustava.

Cijena adaptacije: Povijesna kontrola devijantnosti

Cijena te stabilnosti bila je golema. Povijesni prijelaz u percepciji izmijenjenih stanja svijesti služi kao paradigmatički primjer. U srednjovjekovnoj Europi, ekstatična iskustva koja su odstupala od crkvene doktrine bila su konceptualno anihilirana kao demonsko posjednuće. S usponom prosvjetiteljstva i znanosti, mehanizam kontrole se transformirao. Kako Foucault (1965) tvrdi, "ludilo" je zamijenilo gubu kao marker društvenog isključenja. Institucionalna moć prešla je s Crkve na medicinsku profesiju, a devijantno iskustvo je redefinirano iz grijeha u simptom. Patologizacija ekstaze nije bila samo znanstveni napredak, već i nastavak društvene kontrole drugim sredstvima. Ovaj proces se može promatrati kao nasljeđe "patrijarhalne revolucije" (Lerner, 1986; Moravek, 2025), gdje se kontrola nad devijantnim (posebno ženskim) iskustvima nastavlja kao odjek drevnih imperativa kontrole unutar patrilinearnog sustava.

Manifestacije u Suvremenom Društvu: Digitalno Doba i Neurodiverzitet

Ovo stvara duboki evolucijski nesklad (*evolutionary mismatch*): mehanizmi kontrole adaptirani za nasilno, kompetitivno okruženje postaju maladaptivni u modernom svijetu.

Digitalna plemena: Drevni mehanizmi konformnosti nalaze novi izraz u digitalnom dobu. Društveni mediji i algoritamski kurirani informacijski mjehuri funkcioniraju kao "digitalna plemena", ubrzavajući širenje grupnih normi i potičući polarizaciju.

Neurodiverzitet kao resurs: U tom kontekstu, neurodiverzitet se može promatrati kao ključni evolucijski resurs. U svijetu koji zahtijeva stalnu inovaciju, pojedinci čiji kognitivni stil odstupa od norme (npr. oni na autističnom spektru ili s ADHD-om) predstavljaju izvor prijeko potrebne kognitivne fleksibilnosti i kreativnosti. Njihovo sustavno isključivanje zbog neuklapanja u rigidne društvene rituale predstavlja značajan gubitak za kolektiv.

Sinteza i Zaključak: Evolucijsko Nasljeđe u Modernom Svijetu

Sinteza predstavljenih dokaza omogućuje nam da skiciramo cjeloviti, integrirani model nastanka i održavanja ljudske društvenosti. Kao **evolucijski temelj**, proces autodomestikacije stvorio je "prosocijalnu šasiju" (Hare, 2017; Wrangham, 2019a). Na taj temelj djelovao je **motor na razini grupe**: kulturna grupna selekcija (Richerson i Boyd, 2005). Unutar ovog okvira, kao **ključni mehanizam** pojavili su se skupi rituali (Sosis, 2004). Konačno, na razini pojedinca, ovaj sustav se održava kroz **proksimalno pojačanje**: neurobiološki (Klucharev i sur., 2009) i psihološki (Tajfel i Turner, 1979; Williams, 2007).

Izopćenje i pritisak na konformnost, promatrani kroz ovu prizmu, nisu znakovi moralnog pada, već duboko ukorijenjeni, koevolucijski mehanizmi. Razumijevanje njihove evolucijske logike prvi je korak prema njihovom prevladavanju. Slijepo pridržavanje tih drevnih obrazaca u modernom društvu je opasno i maladaptivno. Buduća istraživanja trebala bi se usmjeriti na kvantitativne metaanalize, longitudinalne studije razvoja konformističkih sklonosti te kros-kulturalne eksperimentalne dizajne kako bi se preciznije mapirala cijena kohezije. Oslobođanje od "samonametnutih društvenih labirinata" nije samo etički imperativ, već i pragmatična nužnost. Budućnost ne pripada najkonformiranijima, već društvima koja su dovoljno mudra da razriješe svoj evolucijski nesklad.

Zahvale

Autor zahvaljuje na asistenciji i pregledu literature jezičnim modelima Gemini Pro, NotebookLM i Perplexity Pro AI.

Reference

Berger, P. L., i Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Anchor Books.

Campbell-Meiklejohn, D. K., Bach, D. R., Roepstorff, A., Dolan, R. J., i Frith, C. D. (2010). How the opinion of others affects our valuation of objects. *Current Biology*, 20(13), 1165–1170. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2010.04.055>

Eisenberger, N. I., Lieberman, M. D., i Williams, K. D. (2003). Does rejection hurt? An fMRI study of social exclusion. *Science*, 302(5643), 290–292. <https://doi.org/10.1126/science.1089134>

Foucault, M. (1965). *Madness and civilization: A history of insanity in the Age of Reason*. Pantheon Books.

Hare, B. (2017). Survival of the friendliest: *Homo sapiens* evolved via selection for prosociality. *Annual Review of Psychology*, 68, 155–186. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010416-044201>

Henrich, J. (2015). *The secret of our success: How culture is driving human evolution, domesticating our species, and making us smarter*. Princeton University Press.

Henrich, N., i Henrich, J. (2007). *Why humans cooperate: A cultural and evolutionary explanation*. Oxford University Press.

Janis, I. L. (1982). *Groupthink: Psychological studies of policy decisions and fiascoes* (2. izd.). Houghton Mifflin.

Karmin, M., Saag, L., Vicente, M., Wilson Sayres, M. A., Järve, M., ... i Kivisild, T. (2015). A recent bottleneck of Y chromosome diversity coincides with a global change in culture. *Genome Research*, 25(4), 459–466. <https://doi.org/10.1101/gr.186684.114>

Klucharev, V., Hytönen, K., Rijpkema, M., Smidts, A., i Fernández, G. (2009). Reinforcement learning signal predicts social conformity. *Neuron*, 61(1), 140–151. <https://doi.org/10.1016/j.neuron.2008.11.027>

Lerner, G. (1986). *The creation of patriarchy*. Oxford University Press.

Moravek, D. (2025). *Paradoks autodomestikacije: Evolucijska analiza ljudskog društvenog uređenja od matrilinearnih početaka do patrijarhalne depopulacije*. Noebius Edukacija. <https://noebius.com/edukacija/Moravek-Davor-Paradoks-autodomestikacije.pdf>

Richerson, P. J., i Boyd, R. (2005). *Not by genes alone: How culture transformed human evolution*. University of Chicago Press.

Sosis, R. (2004). The adaptive value of religious ritual. *American Scientist*, 92(2), 166–172. <https://doi.org/10.1511/2004.46.166>

Tajfel, H., i Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. U W. G. Austin i S. Worchel (Ur.), *The social psychology of intergroup relations* (str. 33–47). Brooks/Cole.

Wilkins, A. S., Wrangham, R. W., i Fitch, W. T. (2014). The “domestication syndrome” in mammals: A unified explanation based on neural crest cell behavior and genetics. *Genetics*, 197(3), 795–808. <https://doi.org/10.1534/genetics.114.165423>

Williams, K. D. (2007). Ostracism. *Annual Review of Psychology*, 58, 425–452. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085641>

Wrangham, R. W. (2019a). *The goodness paradox: The strange relationship between virtue and violence in human evolution*. Pantheon Books.

Zeng, T. C., Aw, A. J., i Feldman, M. W. (2018). Cultural hitchhiking and competition between patrilineal kin groups explain the post-Neolithic Y-chromosome bottleneck. *Nature Communications*, 9(1), 2029. <https://doi.org/10.1038/s41467-018-04375-6>